Oikeustapauskokoelma

UNIONIN TUOMIOISTUIMEN TUOMIO (ensimmäinen jaosto)

21 päivänä maaliskuuta 2013*

Direktiivi 2003/55/EY — Maakaasun sisämarkkinat — Direktiivi 93/13/ETY — 1 artiklan 2 kohta ja 3–5 artikla — Elinkeinonharjoittajien ja kuluttajien väliset sopimukset — Yleiset ehdot — Kohtuuttomat ehdot — Elinkeinonharjoittajan toteuttama yksipuolinen palvelun hinnan muutos — Viittaus toista kuluttajaryhmää koskevaan pakottavaan lainsäädäntöön — Direktiivin 93/13 sovellettavuus — Selkeän ja ymmärrettävän sanamuodon ja avoimuuden vaatimus

Asiassa C-92/11,

jossa on kyse SEUT 267 artiklaan perustuvasta ennakkoratkaisupyynnöstä, jonka Bundesgerichtshof (Saksa) on esittänyt 9.2.2011 tekemällään päätöksellä, joka on saapunut unionin tuomioistuimeen 28.2.2011, saadakseen ennakkoratkaisun asiassa

RWE Vertrieb AG

vastaan

Verbraucherzentrale Nordrhein-Westfalen eV,

UNIONIN TUOMIOISTUIN (ensimmäinen jaosto),

toimien kokoonpanossa: jaoston puheenjohtaja A. Tizzano sekä tuomarit A. Borg Barthet, M. Ilešič, M. Safjan (esittelevä tuomari) ja M. Berger,

julkisasiamies: V. Trstenjak,

kirjaaja: hallintovirkamies K. Malacek,

ottaen huomioon kirjallisessa käsittelyssä ja 28.6.2012 pidetyssä istunnossa esitetyn,

ottaen huomioon huomautukset, jotka sille ovat esittäneet

— RWE Vertrieb AG, edustajinaan Rechtsanwalt P. Rosin, Rechtsanwalt J. Schütze ja Rechtsanwalt A. von Graevenitz,

— Verbraucherzentrale Nordrhein-Westfalen eV, edustajanaan Rechtsanwalt P. Wassermann,

— Saksan hallitus, asiamiehinään T. Henze ja J. Kemper,

— Belgian hallitus, asiamiehinään T. Materne ja J.-C. Halleux,

— Euroopan komissio, asiamiehinään M. Owsiany-Hornung ja S. Grünheid,

* Oikeudenkäyntikieli: saksa.

kuultuaan julkisasiamiehen 13.9.2012 pidetyssä istunnossa esittämän ratkaisuehdotuksen,

on antanut seuraavan

tuomion

1 Ennakkoratkaisupyyntö koskee yhtäältä kuluttajasopimusten kohtuuttomista ehdoista 5.4.1993 annetun neuvoston direktiivin 93/13/ETY (EYVL L 95, s. 29) 1 artiklan 2 kohdan, 3 artiklan ja 5 artiklan sekä direktiivin liitteessä olevan 1 kohdan j alakohdan ja 2 kohdan b alakohdan toisen alakohdan tulkintaa ja toisaalta maakaasun sisämarkkinoita koskevista yhteisistä säännöistä ja direktiivin 98/30/EY kumoamisesta 26.6.2003 annetun Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin 2003/55/EY (EUVL L 176, s. 57) 3 artiklan 3 kohdan ja liitteessä A olevien b ja c alakohdan tulkintaa.

2 Tämä ennakkoratkaisupyyntö on esitetty riita-asiassa, jossa vastakkain ovat RWE Vertrieb AG (jäljempänä RWE) ja Verbraucherzentrale Nordrhein-Westfalen eV (kuluttajakeskus) ja jossa on kyse siitä, että RWE käyttää kuluttajasopimuksissaan väitteen mukaan kohtuuttomia ehtoja.

Asiaa koskevat oikeussäännöt

Unionin oikeus

Direktiivi 93/13

3 Direktiivin 93/13 13. perustelukappaleessa todetaan seuraavaa:

”jäsenvaltioiden lakien ja asetusten, joissa suoraan tai välillisesti vahvistetaan kuluttajasopimusten ehdot, osalta oletetaan, että ne eivät sisällä kohtuuttomia ehtoja; tämän vuoksi ei ole tarpeen saattaa tämän direktiivin säännöksiä koskemaan ehtoja, joissa heijastuvat pakolliset lait tai asetukset, tai niiden kansainvälisten sopimusten, joissa jäsenvaltiot ja yhteisö ovat osallisina, periaatteet tai määräykset; tässä suhteessa [tämän direktiivin] 1 artiklan 2 kohdan ilmaisu ’pakolliset lait ja asetukset’ kattaa myös ne säännöt, joita lain mukaan sovelletaan sopimuspuolten välillä silloin, kun muusta järjestelystä ei ole sovittu”.

4 Tämän direktiivin 20. perustelukappaleessa todetaan seuraavaa:

”– – kuluttajalle on tosiasiallisesti annettava tilaisuus tutkia kaikki ehdot, ja epäselvässä tapauksessa on kuluttajalle suotuisimman tulkinnan oltava etusijalla”.

5 Direktiivin 93/13 1 artiklan 2 kohdassa säädetään seuraavaa:

”Tämän direktiivin säännökset eivät koske pakollisia lakeja tai asetuksia heijastavia sopimusehtoja eikä kansainvälisten sopimusten, joissa jäsenvaltiot ja yhteisö ovat osallisina, määräyksiä tai periaatteita, varsinkaan liikenteen alalla.”

6 Tämän direktiivin 3 artiklassa säädetään seuraavaa:

”1. Sopimusehtoa, josta ei ole erikseen neuvoteltu, pidetään kohtuuttomana, jos se hyvän tavan vastaisesti aiheuttaa kuluttajan vahingoksi huomattavan epätasapainon osapuolten sopimuksesta johtuvien oikeuksien ja velvollisuuksien välille.

2. Sopimusehtoa ei koskaan pidetä erikseen neuvoteltuna, jos se on ennakolta laadittu, eikä kuluttaja ole näin ollen voinut vaikuttaa sen sisältöön, varsinkaan ennakolta muotoiltujen vakiosopimusten yhteydessä.

Ehdon tai yksittäisen ehdon tietyistä osista erikseen neuvotteleminen ei sulje pois tämän artiklan soveltamista sopimuksen muihin osiin, jos sopimuksen yleinen arviointi osoittaa, että kyseessä on kaikesta huolimatta ennakolta muotoiltu vakiosopimus.

Jos elinkeinonharjoittaja väittää, että vakioehdosta on neuvoteltu erikseen, todistustaakka tästä seikasta on hänellä.

3. Liitteessä on ohjeellinen luettelo, joka ei ole tyhjentävä, niistä ehdoista, joita voidaan pitää kohtuuttomina.”

7 Kyseisen direktiivin 4 artiklan 1 kohdassa säädetään seuraavaa:

”Sopimusehdon kohtuuttomuutta arvioidaan ottaen huomioon sopimuksen kohteena olevien tavaroiden ja palvelujen luonne ja viitaten sopimuksentekohetkellä kaikkiin sopimuksen tekoon liittyviin olosuhteisiin sekä kaikkiin muihin sopimuksen ehtoihin tai toiseen sopimukseen, josta se on riippuvainen – –”

8 Saman direktiivin 5 artiklassa säädetään seuraavaa:

”Jos on kyse sopimuksesta, jonka kaikki tai tietyt kuluttajalle esitetyt ehdot on laadittu kirjallisesti, ehdot on aina laadittava selkeästi ja ymmärrettävästi. Jos ehdon merkityksestä syntyy epäilystä, kuluttajalle suotuisin tulkinta on etusijalla. – –”

9 Direktiivin 93/13 liitteessä luetellaan kyseisen direktiivin 3 artiklan 3 kohdassa tarkoitetut ehdot:

”1. Ehdot, joiden tarkoituksena tai seurauksena on:

– –

i) kuluttajan sitominen peruuttamattomasti ehtoihin, joihin hänellä ei ollut mitään tosiasiallista mahdollisuutta tutustua ennen sopimuksen tekemistä;

j) elinkeinonharjoittajan valtuuttaminen muuttamaan sopimusehtoja yksipuolisesti ilman pätevää sopimuksessa mainittua syytä;

– –

l) sen salliminen, että tavaroiden hinnat määrätään luovutushetkellä tai että tavaroiden myyjälle tai palvelujen toimittajalle annetaan oikeus korottaa niiden hintaa antamatta kummassakaan tapauksessa kuluttajalle vastaavaa oikeutta peruuttaa sopimus, jos lopullinen hinta on liian korkea suhteessa sopimuksen tekohetkellä sovittuun hintaan;

– –

2. – – j ja l alakohdan soveltamisala

– –

b) – –

Edellä j alakohta ei myöskään ole esteenä ehdoille, joiden mukaisesti elinkeinonharjoittaja varaa itselleen oikeuden muuttaa yksipuolisesti määräämättömäksi ajaksi tehdyn sopimuksen ehtoja, jos elinkeinonharjoittaja velvoitetaan ilmoittamaan siitä kuluttajalle kohtuullisen ajan kuluessa tehdyllä ennakkoilmoituksella ja jos kuluttaja voi vapaasti purkaa sopimuksen.

– –

d) Edellä 1 alakohta ei estä hintaindeksiehtoja, jos ne ovat laillisia ja jos hintojen vaihtelumenetelmä esitetään yksityiskohtaisesti.”

Direktiivi 2003/55

10 Direktiivin 2003/55 3 artiklan 3 kohdan sanamuoto on seuraava:

”Jäsenvaltioiden on toteutettava asianmukaiset toimenpiteet loppukäyttäjien suojelemiseksi ja kuluttajansuojan korkean tason varmistamiseksi ja varmistettava erityisesti, että heikossa asemassa olevia asiakkaita suojellaan asianmukaisilla toimenpiteillä, jotta he muun muassa välttyisivät verkosta kytkemiseltä. Tässä yhteydessä jäsenvaltiot voivat toteuttaa asianmukaisia toimenpiteitä sellaisten syrjäseuduilla asuvien asiakkaiden suojelemiseksi, jotka on liitetty kaasuverkkoon. Jäsenvaltiot voivat nimetä toimituksista viime kädessä vastaavan tahon kaasuverkkoon liitettyjä asiakkaita varten. Niiden on varmistettava kuluttajansuojan korkea taso erityisesti yleisten sopimusehtojen, yleisen tiedottamisen ja riitojenratkaisumenettelyjen avoimuuden osalta. Jäsenvaltioiden on varmistettava, että vaatimukset täyttävät asiakkaat voivat tosiasiallisesti vaihtaa toimittajaa. Ainakin kotitalousasiakkaiden osalta näihin toimenpiteisiin on kuuluttava liitteessä A esitetyt toimenpiteet.”

11 Direktiivin 2003/55 liitteen A, joka koskee kuluttajansuojaan liittyviä toimenpiteitä, sanamuoto on seuraava:

”Rajoittamatta kuluttajansuojaa koskevien yhteisön sääntöjen ja erityisesti [kuluttajansuojasta etäsopimuksissa 20.5.1997 annetun] Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin 97/7/EY [(EYVL L 144, s. 19)] ja – – direktiivin 93/13/EY – – soveltamista, 3 artiklassa tarkoitetuilla toimenpiteillä on määrä varmistaa, että:

a) – –

Ehtojen on oltava oikeudenmukaiset, ja niiden on oltava etukäteen tiedossa. Kyseiset tiedot on joka tapauksessa annettava ennen sopimuksen tekemistä tai vahvistamista. Jos sopimuksia tehdään kolmannen osapuolen välityksellä, edellä mainitut tiedot on silloinkin annettava ennen sopimuksen tekemistä;

b) asiakkaille annetaan ajoissa tieto kaikista sopimusehtojen muuttamista koskevista aikomuksista ja kerrotaan heidän oikeudestaan sanoutua irti sopimuksesta saadessaan tietää ehtojen muuttuvan. Palveluntarjoajien on ilmoitettava maksujen korotukset tilaajilleen suoraan asianmukaisena ajankohtana, kuitenkin viimeistään yhden tavanomaisen laskutuskauden kuluessa siitä, kun korotukset tulevat voimaan. Jäsenvaltioiden on varmistettava, että asiakkaat voivat vapaasti sanoutua irti sopimuksista, jos ne eivät hyväksy uusia sopimusehtoja, joista kaasun palveluntarjoaja on niille ilmoittanut,

c) asiakkaat saavat selkeät tiedot liittymiin sekä kaasupalvelujen käyttöön sovellettavista hinnoista ja tariffeista sekä niitä koskevien sopimusten vakioehdoista,

d) – – Yleisten ehtojen ja edellytysten on oltava oikeudenmukaisia ja avoimia. Ne on esitettävä selvällä ja ymmärrettävällä tavalla. Asiakkaita on suojeltava epäoikeudenmukaisilta tai harhaanjohtavilta myyntimenetelmiltä

– –”

Saksan oikeus

12 Tariffiasiakkaiden kaasutoimituksia koskevista yleisistä ehdoista annetun asetuksen (Verordnung über allgemeine Bedingungen für die Gasversorgung von Tarifkunden, jäljempänä AVBGasV), jota sovellettiin pääasiassa kyseessä olevalla ajanjaksolla, 1 §:n 1 ja 2 momentissa säädetään seuraavaa:

”1) Yleiset ehdot, joilla kaasuntoimittajayritysten on – – liitettävä henkilö jakeluverkkoonsa ja toimitettava kaasua yleisillä tariffihinnoilla, vahvistetaan tämän asetuksen 2–34 §:ssä. Nämä ehdot on sisällytetty toimitussopimukseen.

2) Tässä asetuksessa tarkoitettu asiakas on tariffiasiakas.”

13 AVBGasV:n 4 §:n 1 ja 2 momentissa säädetään seuraavaa:

”1) Kaasuntoimittajayritys toimittaa maakaasua kulloinkin voimassa olevien yleisten tariffien ja ehtojen mukaisesti. Kaasun lämpöarvo yrityksen tuotanto- ja osto-olosuhteiden mukaisella vaihteluvälillä ja asiakkaalle toimittamisen kannalta merkityksellinen kaasun lepopaine määräytyvät yleisten tariffien perusteella.

2) Yleisten tariffien ja ehtojen muutokset tulevat voimaan vasta, kun niistä on ilmoitettu julkisesti.

– –”

14 AVBGasV:n 32 §:n 1 ja 2 momentissa säädetään seuraavaa:

”1) Sopimussuhde jatkuu keskeytyksettä, kunnes jompikumpi osapuoli irtisanoo sen yhden kuukauden irtisanomisajalla, joka päättyy kalenterikuukauden lopussa – –

2) Jos yleiset tariffit muuttuvat tai jos kaasuntoimittajayritys muuttaa yleisiä ehtojaan tämän asetuksen mukaisesti, asiakas voi irtisanoa sopimussuhteen kahden viikon irtisanomisajalla, joka päättyy julkista ilmoittamista seuraavan kalenterikuukauden lopussa.

– –”

15 Saksan siviililain (Bürgerliches Gesetzbuch, jäljempänä BGB) 307 §:ssä säädetään seuraavaa:

”1) Elinkeinonharjoittajien soveltamat yleiset ehdot ovat pätemättömiä silloin, kun ne lojaliteettiperiaatteen vastaisesti ovat kohtuuttomalla tavalla epäedulliset niitä käyttävän henkilön sopimuspuolelle. Kohtuuton epäedullisuus voi johtua myös siitä, että ehto ei ole selkeä ja ymmärrettävä.

2) Epäselvässä tilanteessa sopimusehdon on katsottava olevan kohtuuttomalla tavalla epäedullinen silloin, kun

1. se on yhteensopimaton sen lainsäädännön perusajatuksen kanssa, josta sillä poiketaan, tai

2. sillä rajoitetaan sopimuksen luonteesta johtuvia keskeisiä oikeuksia tai velvollisuuksia siten, että sopimuksen tarkoituksen toteutuminen on uhattuna.

3) Tämän pykälän 1 ja 2 momenttia sekä 308 ja 309 §:ää sovelletaan ainoastaan yleisten myyntiehtojen niihin säännöksiin, joissa sovitaan laeista tai asetuksista poikkeavista tai niitä täydentävistä ehdoista. Muut säännökset voivat olla pätemättömiä 1 momentin toisen virkkeen perusteella, luettuna yhdessä 1 momentin ensimmäisen virkkeen kanssa."

16 BGB:n 310 §:n 2 momentissa säädetään seuraavaa:

"BGB:n 308 ja 309 §:ää ei sovelleta sähkön-, kaasun-, kaukolämmön- ja vedentoimittajayritysten tekemiin sopimuksiin sähköenergian, kaasun, kaukolämmön ja veden toimittamisesta erityisasiakkaille jakeluverkosta, jolleivät toimitusehdot poikkea asiakkaalle epäedullisella tavalla säännöksistä, joissa säädetään sähköenergian, kaasun, kaukolämmön ja veden toimittamista tariffiasiakkaille koskevista yleisistä ehdoista. Ensimmäistä virkettä sovelletaan vastaavasti myös jätevesihuoltoa koskeviin sopimuksiin."

Pääasia ja ennakkoratkaisukysymykset

17 RWE, joka on kaasuntoimittajayritys, teki kuluttajien kanssa sopimusvapauden puitteissa maakaasun toimitussopimuksia (erityissopimukset). Tällaisten sopimusten tekemismahdollisuuden lisäksi RWE:llä ja muilla kaasuntoimittajilla on kansallisen lainsäädännön mukainen velvollisuus tehdä sopimuksia kuluttajien kanssa soveltaen vakiotariffia (tariffisopimukset).

18 Nyt käsiteltävässä asiassa kyseessä oleviin erityissopimuksiin sisältyvissä yleisiä ehtoja koskevissa lausekkeissa, jotka koskevat kaasun hintojen muuttamista, viitattiin kansallisen lainsäädännön säännöksiin tai vakioehtoihin, joiden sanamuoto vastasi tätä lainsäädäntöä, jota ei sovelleta kyseisiin sopimuksiin vaan jolla säännellään yksinomaan tariffisopimuksia. Kyseisen lainsäädännön perusteella kaasuntoimittaja saattoi vaihdella yksipuolisesti kaasun hintaa ilmoittamatta tällaisen muutoksen perustetta, edellytyksiä tai laajuutta taaten kuitenkin sen, että asiakkaille ilmoitetaan kyseisestä muutoksesta ja että he ovat tarvittaessa vapaita irtisanomaan sopimuksen.

19 RWE korotti kaasun hintaa 1.1.2003 ja 1.10.2005 välisenä aikana neljään otteeseen. Tällä ajanjaksolla nyt käsiteltävässä asiassa kyseessä olevilla asiakkailla ei ollut mahdollisuutta vaihtaa kaasuntoimittajaa.

20 Verbraucherzentrale Nordrhein-Westfalen eV vaatii RWE:ltä kyseisten kuluttajien lukuun niiden ylimääräisten määrien palauttamista, joita kuluttajat ovat maksaneet sille hinnankorotuksen yhteydessä.

21 Landgericht Dortmund hyväksyi palauttamisvaatimuksen 16 128,63 euron osalta, johon lisätään korot. RWE:n valitus Oberlandesgerichtissä ei menestynyt.

22 RWE valitti Oberlandesgerichtin tuomiosta Revision-menettelyssä. Bundesgerichtshof katsoi, että pääasian ratkaisu riippui unionin oikeuden merkityksellisten säännösten tulkinnasta.

23 Tässä tilanteessa Bundesgerichtshof päätti lykätä asian käsittelyä ja esittää unionin tuomioistuimelle seuraavat ennakkoratkaisukysymykset:

"1) Onko – – direktiivin 93/13 1 artiklan 2 kohtaa tulkittava siten, että tämän direktiivin säännökset eivät koske hinnanmuutoksia koskevia sopimusehtoja sellaisissa kuluttajien kaasuntoimitussopimuksissa, joiden mukaan kaasuntoimitukset tehdään yleisen

toimitusvelvoitteen ulkopuolella yleisen sopimusvapauden mukaisesti (erityisasiakkaat), jos näihin erityisasiakkaiden sopimuksiin on sisällytetty sellaisenaan tariffiasiakkaiden yleisen liittämis- ja toimitusvelvoitteen yhteydessä voimassa olevat lakien tai asetusten säännökset?

2) Onko – – direktiivin 93/13 3 ja 5 artiklaa, luettuna yhdessä mainitun direktiivin – – liitteessä olevan 1 kohdan j alakohdan ja 2 kohdan b alakohdan toisen alakohdan kanssa, sekä – – direktiivin 2003/55 3 artiklan 3 kohtaa, luettuna yhdessä liitteessä A olevan b ja/tai c alakohdan kanssa, tulkittava – siltä osin kuin niitä voidaan soveltaa – siten, että erityisasiakkaiden maakaasun toimitussopimusten hinnanmuutoksia koskevat sopimusehdot ovat selviä ja ymmärrettäviä ilmaisuja ja/tai riittävää avoimuutta koskevien vaatimusten mukaisia, jos niissä ei ole ilmoitettu hinnanmuutoksen perustetta, edellytyksiä ja laajuutta mutta on varmistettu, että kaasuntoimittajayritys ilmoittaa kaikista hinnankorotuksista asiakkailleen kohtuullisessa ajassa etukäteen ja asiakkailla on oikeus päättää sopimus, jos he eivät halua hyväksyä ilmoitettuja muuttuneita ehtoja?”

Ennakkoratkaisukysymysten tarkastelu

Ensimmäinen kysymys

24 Ensimmäisellä kysymyksellään ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin pyrkii selvittämään, onko direktiivin 93/13 1 artiklan 2 kohtaa tulkittava siten, että tätä direktiiviä ei sovelleta elinkeinonharjoittajan ja kuluttajan välisiin sopimuksiin sisältyviin sellaisiin yleisten ehtojen lausekkeisiin, joissa toistetaan toiseen sopimustyyppiin sovellettava kansallisen oikeuden säännös ja jotka eivät kuulu kyseisen kansallisen sääntelyn alaan.

25 Tältä osin on huomautettava, että – kuten direktiivin 93/13 1 artiklan 2 kohdasta ilmenee – direktiivin säännökset eivät koske pakollisia lakeja tai asetuksia heijastavia sopimusehtoja.

26 Kuten direktiivin 93/13 13. perustelukappaleesta ilmenee, direktiivin 93/13 1 artiklan 2 kohdassa säädetty poissulkeminen kattaa ehdot, joissa heijastuvat kansallisen oikeuden säännökset, joita sovelletaan sopimuspuolten välillä niiden tahdosta riippumatta, tai säännökset, joita sovelletaan suoraan lain nojalla silloin, kun sopimuspuolten välillä ei ole sovittu muusta järjestelystä.

27 Tämän direktiivin soveltamisalaan eivät myöskään kuulu sopimusehdot, joissa heijastuvat tiettyä sopimustyyppiä koskevat kansallisen lainsäädännön säännökset, paitsi tilanteissa, joissa sopimuspuolten tekemä sopimus kuuluu tähän sopimustyyppiin, myös muiden sellaisten sopimusten osalta, joihin kyseistä sääntelyä sovelletaan kansallisen oikeuden säännöksen mukaisesti.

28 Kuten julkisasiamies toteaa ratkaisuehdotuksensa 47 kohdassa, tämä direktiivin 93/13 järjestelmän soveltamisen poissulkeminen on oikeutettua sillä perusteella, että tämän tuomion 26 ja 27 kohdassa tarkoitetuissa tapauksissa on oikeutettua olettaa, että kansallinen lainsäätäjä on saattanut tasapainoon tiettyjen sopimusten sopimuspuolten kaikki oikeudet ja velvollisuudet.

29 Tätä päättelyä ei kuitenkaan voida soveltaa muunlaisen kuin tämän tuomion 27 kohdassa tarkoitetun sopimuksen ehtoihin. Tällaisessa tilanteessa kansallinen lainsäätäjä on nimittäin päättänyt sulkea kyseisen sopimuksen muita sopimustyyppejä varten säädetyn järjestelmän soveltamisalasta. Sopimuspuolten mahdollista tahtoa ulottaa tämän järjestelmän soveltaminen eri sopimukseen ei voida rinnastaa siihen, että kansallinen lainsäätäjä on saattanut tasapainoon sopimuspuolten kaikki oikeudet ja velvollisuudet.

30 Lisäksi se, että sallittaisiin sopimusehtojen sulkeminen direktiivin 93/13 soveltamisalan ulkopuolelle pelkästään sillä perusteella, että niissä toistetaan sellaisia kansallisen lainsäädännön säännöksiä, joita ei sovelleta sopimuspuolten tekemään sopimukseen, tai että niissä viitataan tällaisiin säännöksiin, vaarantaisi tällä direktiivillä luodun kuluttajansuojajärjestelmän.

31 Näissä olosuhteissa elinkeinonharjoittaja voisi nimittäin helposti välttyä sellaisten ehtojen kohtuuttomuuden valvonnalta, joista ei ole neuvoteltu erikseen kuluttajan kanssa, muotoilemalla sopimusehtonsa samalla tavoin kuin kansallisessa lainsäädännössä tiettyjen sopimustyyppien osalta säädetyt ehdot. Näin laaditulla sopimuksella luotujen oikeuksien ja velvollisuuksien kokonaisuus ei kuitenkaan välttämättä olisi siinä tasapainossa, jonka kansallinen lainsäätäjä on halunnut saavuttaa sääntelynsä soveltamisalaan kuuluvien sopimusten osalta.

32 Kuten kansallisesta asiakirja-aineistosta ilmenee, tässä asiassa kaasuntoimittajan mahdollisuudesta vaihdella yksipuolisesti kaasun hintaa ilmoittamatta hinnanmuutoksen perustetta, edellytyksiä tai laajuutta oli säädetty kansallisella säädöksellä eli AVBGasV:llä, jota ei sovellettu maakaasun toimittamista koskeviin erityissopimuksiin, joita RWE teki kuluttajien kanssa sopimusvapauden puitteissa.

33 Saksan lainsäätäjä halusi siis jättää erityissopimukset AVBGasV:n soveltamisalan ulkopuolelle.

34 Tätä toteamusta ei kyseenalaista se, että BGB:n 308 ja 309 §:ssä tarkoitettujen erityislausekkeiden kieltoa ei sovelleta kyseisen lain 310 §:n 2 momentin nojalla kaasuntoimittajayritysten sopimuksiin, joilla säännellään toimituksia erityisasiakkaille, sikäli kuin toimitusehdot eivät poikkea erityisasiakkaille epäedullisella tavalla säännöksistä, joissa säädetään toimittamista tariffiasiakkaille koskevista yleisistä ehdoista.

35 Kyseisiin erityissopimuksiin sovelletaan nimittäin BGB:n 307 §:ää, jonka mukaan yleiset ehdot ovat pätemättömiä silloin, kun ne lojaliteettiperiaatteen vastaisesti ovat kohtuuttomalla tavalla epäedulliset niitä käyttävän henkilön sopimuspuolelle, ja kohtuuton epäedullisuus voi johtua myös siitä, että ehto ei ole selkeä ja ymmärrettävä.

36 Kyseinen BGB:n 307 § vastaa direktiivin 93/13 3 artiklaa, joka on kyseisellä direktiivillä luodun kuluttajansuojajärjestelmän olennainen osa.

37 Näistä toteamuksista ilmenee, että Saksan lainsäätäjä – kuten julkisasiamies totesi ratkaisuehdotuksensa 56 kohdassa – päätti nimenomaisesti olla soveltamatta erityissopimuksiin kansallisella lainsäädännöllä luotua järjestelmää, jolla määritetään kaasuntoimitussopimusten ehtojen sisältö.

38 Näissä olosuhteissa direktiivin 93/13 1 artiklan 2 kohdan nojalla kyseisen direktiivin soveltaminen pääasiassa kyseessä olevien erityissopimusten ehtojen kaltaisiin ehtoihin ei ole pois suljettua.

39 Kaiken edellä esitetyn perusteella ensimmäiseen kysymykseen on vastattava, että direktiivin 93/13 1 artiklan 2 kohtaa on tulkittava siten, että kyseistä direktiiviä sovelletaan elinkeinonharjoittajan ja kuluttajan välisiin sopimuksiin sisältyviin sellaisiin yleisten ehtojen lausekkeisiin, joissa toistetaan toiseen sopimustyyppiin sovellettava kansallisen oikeuden säännös ja jotka eivät kuulu kyseisen kansallisen sääntelyn alaan.

Toinen kysymys

40 Toisella kysymyksellään ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin pyrkii selvittämään, onko direktiivin 93/13 3 ja 5 artiklaa, luettuna yhdessä tämän direktiivin liitteessä olevan 1 kohdan j alakohdan ja 2 kohdan b alakohdan toisen alakohdan kanssa, sekä direktiivin 2003/55 3 artiklan 3 kohtaa, luettuna yhdessä liitteessä A olevan b ja/tai c alakohdan kanssa, tulkittava siten, että

vakiosopimusehto, jolla kaasuntoimittajayritys varaa itselleen oikeuden muuttaa yksipuolisesti kaasun hintaa ilmoittamatta tällaisen muutoksen perustetta, edellytyksiä tai laajuutta, on kyseisissä säännöksissä asetettujen edellytysten mukainen, kun taataan, että kuluttajille ilmoitetaan hinnanmuutoksesta kohtuullisessa ajassa etukäteen ja että kuluttajilla on oikeus päättää sopimus, jos he eivät halua hyväksyä näitä muutoksia.

41 Jotta tähän kysymykseen voitaisiin vastata, aluksi on muistutettava, että direktiivillä 93/13 toteutettu suojajärjestelmä perustuu ajatukseen siitä, että kuluttaja on elinkeinonharjoittajaan nähden heikompi osapuoli sekä neuvotteluaseman että tietojen puolesta, mikä johtaa kuluttajan sitoutumaan elinkeinonharjoittajan ennakolta laatimiin sopimusehtoihin ilman, että hän voisi vaikuttaa niiden sisältöön (asia C-453/10, Pereničová ja Perenič, tuomio 15.3.2012, 27 kohta, ja asia C-472/10, Invitel, tuomio 26.4.2012, 33 kohta).

42 Tämän heikomman aseman vuoksi direktiivin 93/13 3 artiklan 1 kohdassa kielletään sellaiset vakioehdot, jotka lojaliteettiperiaatteen vastaisesti aiheuttavat kuluttajan vahingoksi huomattavan epätasapainon osapuolten sopimuksesta johtuvien oikeuksien ja velvollisuuksien välille.

43 Toisaalta direktiivin 93/13 5 artiklassa asetetaan elinkeinonharjoittajille velvollisuus laatia ehdot selkeästi ja ymmärrettävästi. Direktiivin 20. perustelukappaleessa todetaan, että kuluttajalla on oltava tosiasiallisesti mahdollisuus tutustua kaikkiin sopimusehtoihin.

44 Ennen sopimuksen tekemistä tiedoilla sopimusehdoista ja sopimuksen tekemisen seurauksista on nimittäin kuluttajalle perustavanlaatuinen merkitys. Kuluttaja päättää nimenomaan näiden tietojen perusteella, haluaako hän sitoutua elinkeinonharjoittajan aiemmin laatimiin ehtoihin.

45 Unionin lainsäätäjä piti näitä kuluttajan tietoja erityisen merkityksellisinä myös direktiivin 2003/55 yhteydessä ja siis erityisesti kaasutoimituksia koskevien sopimusten suhteen. Mainitun direktiivin 3 artiklan 3 kohdan nojalla jäsenvaltiot velvoitetaan varmistamaan kuluttajansuojan korkea taso sopimusehtojen avoimuuden osalta. Tältä osin direktiivin 2003/55 liitteessä A olevista a, c ja d alakohdasta ilmenee, että jäsenvaltioiden on erityisesti toteutettava toimenpiteitä, joilla varmistetaan, että sopimusehdot ovat oikeudenmukaisia ja avoimia, että ne laaditaan selvästi ja ymmärrettävästi, että ne annetaan kuluttajille tiedoksi ennen sopimuksen tekemistä ja että kuluttajat saavat selkeät tiedot sovellettavista hinnoista ja tariffeista sekä yleisistä sopimusehdoista. Kyseisessä liitteessä todetaan lisäksi, että siinä tarkoitettuja toimenpiteitä sovelletaan tämän vaikuttamatta direktiivin 93/13 soveltamiseen.

46 Pääasiassa kyseessä olevan kaltaisesta vakioehdosta, jonka nojalla kaasuntoimittajayritys voi muuttaa yksipuolisesti kaasun toimituksesta perittävää hintaa, on todettava, että sekä direktiivin 93/13 liitteessä olevan 2 kohdan b alakohdan toisesta alakohdasta ja d alakohdasta että direktiivin 2003/55 liitteessä A olevasta b alakohdasta ilmenee, että lainsäätäjä myönsi kaasuntoimitussopimusten kaltaisten toistaiseksi voimassa olevien sopimusten yhteydessä kaasuntoimittajayrityksen oikeutetun intressin siihen, että se voi muuttaa palvelunsa hintoja.

47 Vakioehdon, jonka nojalla tällainen yksipuolinen muuttaminen on mahdollista, on kuitenkin täytettävä näissä direktiiveissä asetetut lojaliteettiperiaatteen mukaiset sekä tasapainon ja avoimuuden vaatimukset.

48 Tältä osin on muistutettava, että kansallisen tuomioistuimen – eikä unionin tuomioistuimen – asiana on lopulta määrittää kussakin konkreettisessa tapauksessa, onko tilanne tämä. Unionin tuomioistuimella on toimivalta tulkita näiden direktiivien säännöksiä ja niitä perusteita, joita kansallinen tuomioistuin voi soveltaa tai joita sen täytyy soveltaa, kun se tutkii sopimusehtoa direktiivin säännökset huomioon ottaen, ja kansallisen tuomioistuimen on mainittujen perusteiden

avulla lausuttava tietyn sopimusehdon konkreettisesta luokittelusta käsiteltävän asian olosuhteet huomioon ottaen (ks. asia C-137/08, VB Pénzügyi Lízing, tuomio 9.11.2010, Kok., s. I-10847, 44 kohta ja em. asia Invitel, tuomion 22 kohta).

49 Sellaisen ehdon arvioinnista, jonka nojalla elinkeinonharjoittaja voi muuttaa yksipuolisesti palvelun hintaa, unionin tuomioistuin on jo todennut, että direktiivin 93/13 3 ja 5 artiklasta ja sen liitteessä olevan 1 kohdan j ja l alakohdasta ja 2 kohdan b ja d alakohdasta seuraa, että tällöin olennaisen tärkeää on yhtäältä se, ilmoitetaanko sopimuksessa avoimesti tarjottavasta palvelusta aiheutuvien kulujen muuttamisen peruste ja tapa siten, että kuluttajalla on mahdollisuus selvien ja ymmärrettävien perusteiden nojalla ennakoida näiden kulujen mahdollisia muutoksia, ja toisaalta se, onko kuluttajilla oikeus päättää sopimus, jos näitä kuluja tosiasiallisesti muutettaisiin (ks. vastaavasti em. asia Invitel, tuomion 24, 26 ja 28 kohta).

50 Ensinnäkin kuluttajille annettavien tietojen osalta tätä velvollisuutta ilmoittaa kuluttajalle hinnan muuttamisen peruste ja tapa sekä kuluttajan oikeutta päättää sopimus ei täytä pelkkä yleisissä ehdoissa tehty viittaus lakeihin ja asetuksiin, joissa säädetään osapuolten oikeuksista ja velvollisuuksista. On nimittäin olennaista, että elinkeinonharjoittaja ilmoittaa kuluttajille näiden lakien ja asetusten sisällöstä (ks. vastaavasti em. asia Invitel, tuomion 29 kohta).

51 Vaikka vaadittujen tietojen taso voi vaihdella tapauksen olosuhteiden ja kyseessä olevien tavaroiden tai palvelujen perusteella, tietojen antamatta jättämistä tästä ennen sopimuksen tekemistä ei lähtökohtaisesti voida korjata pelkästään sillä, että kuluttajat saavat sopimuksen täytäntöönpanon kuluessa tiedon hinnan muuttamisesta kohtuullisessa ajassa etukäteen ja oikeudestaan irtisanoa sopimus, jos he eivät halua hyväksyä tätä muutosta.

52 Vaikka direktiivin 93/13 liitteessä olevan 2 kohdan b alakohdan ja direktiivin 2003/55 liitteessä A olevan b alakohdan valossa kaasuntoimittajayrityksen on ilmoitettava kuluttajille kohtuullisessa ajassa etukäteen tariffien korottamisesta ja heidän oikeudestaan irtisanoa sopimus, tämän velvoitteen, joka koskee tilannetta, jossa kyseinen yritys haluaa tosiasiallisesti käyttää varaamaansa oikeutta muuttaa tariffeja, lisäksi tällä yrityksellä on velvollisuus ilmoittaa kuluttajalle ennen sopimuksen tekemistä selkeästi ja ymmärrettävästi tällaisen yksipuolista muuttamista koskevan oikeuden käyttämisen pääasialliset edellytykset.

53 Nämä tiukat edellytykset, jotka koskevat kuluttajille sekä hankintasopimuksen tekovaiheessa että sopimusta täytäntöön pantaessa annettavia tietoja, jotka liittyvät elinkeinonharjoittajan oikeuteen muuttaa sopimusehtoja yksipuolisesti, heijastavat molempien sopimuspuolten intressien vertailua. Elinkeinonharjoittajan oikeutettua intressiä varustautua olosuhteiden muutosta vastaan vastaa kuluttajan yhtä oikeutettu intressi yhtäältä tietää ja siis voida ennakoida, mitä seurauksia tällainen muutos voisi tulevaisuudessa hänelle aiheuttaa, ja toisaalta tällaisessa tilanteessa olla tietoinen seikoista, joiden perusteella hän voi reagoida uuteen tilanteeseensa mahdollisimman tarkoituksenmukaisesti.

54 Kun on toiseksi kyse kuluttajan oikeudesta irtisanoa tekemänsä hankintasopimus, jos elinkeinonharjoittaja muuttaa tariffejaan yksipuolisesti, on olennaisen tärkeää, kuten julkisasiamies korosti ratkaisuehdotuksensa 85 kohdassa, että kuluttajan irtisanomisoikeus ei ole pelkkä muodollisuus, vaan sitä voidaan todella käyttää. Näin ei olisi, jos kuluttajalla ei irtisanomisoikeuden käyttämiseen sovellettavien sääntöjen tai kyseessä olevien markkinoiden olosuhteiden vuoksi ole todellista mahdollisuutta vaihtaa kaasuntoimittajaa tai jos hänelle ei ole ilmoitettu asianmukaisesti ja hyvissä ajoin tulevasta muutoksesta, jolloin hänelle ei anneta konkreettista mahdollisuutta tarkistaa laskentatapaa ja mahdollisesti vaihtaa toimittajaa. Tällöin on otettava huomioon muun muassa se, ovatko kyseessä olevat markkinat kilpaillut, kuluttajalle sopimuksen irtisanomisesta mahdollisesti koituvat kustannukset, ilmoituksen ja uusien tariffien voimaantulon välinen aika, ilmoituksessa annetut tiedot sekä toimittajan vaihtamisen kustannukset ja tarvittava aika.

55 Edellä esitetyn perusteella toiseen kysymykseen on vastattava seuraavasti:

— Direktiivin 93/13 3 ja 5 artiklaa, luettuna yhdessä direktiivin 2003/55 3 artiklan 3 kohdan kanssa, on tulkittava siten, että arvioitaessa sitä, täyttääkö vakiosopimusehto, jolla kaasuntoimittajayritys varaa itselleen oikeuden muuttaa yksipuolisesti kaasun toimituksesta perittävää hintaa, näissä säännöksissä asetetut lojaliteettiperiaatteen mukaiset sekä tasapainon ja avoimuuden vaatimukset, on olennaisen tärkeää

  — se, ilmoitetaanko sopimuksessa avoimesti hinnan muuttamisen peruste ja tapa siten, että kuluttajalla on mahdollisuus selkeiden ja ymmärrettävien perusteiden nojalla ennakoida hinnan mahdollisia muutoksia. Tietojen antamatta jättämistä tästä ennen sopimuksen tekemistä ei lähtökohtaisesti voida korjata pelkästään sillä, että kuluttajat saavat sopimuksen täytäntöönpanon kuluessa tiedon hinnan muuttamisesta kohtuullisessa ajassa etukäteen ja heidän oikeudestaan irtisanoa sopimus, jos he eivät halua hyväksyä tätä muutosta, ja

  — se, voidaanko kuluttajalle myönnettyä mahdollisuutta irtisanoa sopimus todella käyttää konkreettisissa olosuhteissa.

— Ennakkoratkaisua pyytäneen tuomioistuimen asiana on arvioida tätä pääasian kaikkien olosuhteiden suhteen, mukaan lukien kaikki kulutussopimusten yleisiin ehtoihin sisältyvät lausekkeet, joihin riidanalainen lauseke kuuluu.

Tämän tuomion ajallisten vaikutusten rajoittaminen

56 Siltä varalta, että tuomion seurauksena olisi se, että pääasiassa kyseessä olevan kaltainen ehto ei täyttäisi unionin oikeuden vaatimuksia, Saksan hallitus vaati kirjallisissa huomautuksissaan unionin tuomioistuinta rajoittamaan tuomionsa ajallisia vaikutuksia siten, että tässä tuomiossa annettua tulkintaa ei sovelleta ennen tämän tuomion julistamispäivää toteutettuihin tariffimuutoksiin. RWE, joka myös esitti kirjallisissa huomautuksissaan tällaisen vaatimuksen, katsoo, että tuomion vaikutuksia on viivytettävä 20 kuukaudella, jotta kyseessä olevat yritykset ja kansallinen lainsäätäjä voivat mukautua tuomion seurauksiin.

57 Vaatimustensa tueksi Saksan hallitus ja RWE vetosivat vakaviin taloudellisiin seurauksiin, joita voi kohdistua useisiin kaasuntoimitussopimuksiin Saksassa ja jotka aiheuttavat kyseisille yrityksille huomattavat tappiot.

58 Tässä yhteydessä on huomattava, että vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan tulkinnalla, jonka unionin tuomioistuin SEUT 267 artiklassa sille annettua toimivaltaa käyttäen antaa unionin oikeussäännölle, selvennetään ja täsmennetään kyseisen oikeussäännön merkitystä ja ulottuvuutta niin, että unionin tuomioistuimen tulkinnasta ilmenee, miten tätä oikeussääntöä täytyy tai olisi täytynyt tulkita ja soveltaa sen voimaantulosta lähtien. Tästä seuraa, että tuomioistuimet siis voivat ja niiden täytyy soveltaa näin tulkittua sääntöä myös oikeussuhteisiin, jotka ovat syntyneet ja jotka on perustettu ennen tulkintapyyntöä koskevaa tuomiota, jos edellytykset kyseisen oikeussäännön soveltamista koskevan asian käsittelylle toimivaltaisissa tuomioistuimissa muuten täyttyvät (ks. mm. asia 24/86, Blaizot, tuomio 2.2.1988, Kok., s. 379, Kok. Ep. IX, s. 339, 27 kohta; asia C-402/03, Skov ja Bilka, tuomio 10.1.2006, Kok., s. I-199, 50 kohta; asia C-313/05, Brzeziński, tuomio 18.1.2007, Kok., s. I-513, 55 kohta ja asia C-263/10, Nisipeanu, tuomio 7.7.2011, 32 kohta).

59 Näin ollen ainoastaan poikkeustapauksissa unionin tuomioistuin voi unionin oikeusjärjestykseen kuuluvaa yleistä oikeusvarmuuden periaatetta soveltaen rajoittaa kaikkien asianomaisten henkilöiden mahdollisuutta vedota sen tulkitsemaan oikeussääntöön vilpittömässä mielessä perustettujen oikeussuhteiden pätevyyden kyseenalaistamiseksi. Jotta tällainen rajoittava päätös voitaisiin tehdä, kahden olennaisen edellytyksen, eli asianomaisten vilpittömän mielen ja vakavien vaikeuksien uhan, on

täytyttävä (ks. mm. em. asia Skov ja Bilka, tuomion 51 kohta; em. asia Brzeziński, tuomion 56 kohta; asia C-2/09, Kalinchev, tuomio 3.6.2010, Kok., s. I-4939, 50 kohta ja asia C-263/11, Rēdlihs, tuomio 19.7.2012, 59 kohta).

60 Vakavien vaikeuksien uhasta on todettava aluksi, että unionin tuomioistuimen tässä tuomiossa esittämä unionin oikeuden tulkinta koskee direktiivin 93/13 3 artiklan 1 kohdan mukaista ”kohtuuttoman ehdon” käsitettä ja niitä perusteita, joita kansallinen tuomioistuin voi tai joita sen täytyy soveltaa, kun se tutkii riidanalaista sopimusehtoa direktiivin 93/13 säännösten valossa ja direktiivin 2003/55 säännökset huomioon ottaen. Kansallisen tuomioistuimen on nimittäin mainittujen perusteiden avulla lausuttava tietyn sopimusehdon konkreettisesta luokittelusta esillä olevan asian olosuhteet huomioon ottaen (em. asia VB Pénzügyi Lízing, tuomion 44 kohta ja em. asia Invitel, tuomion 22 kohta).

61 Näin ollen taloudellisia seurauksia maakaasun toimittamista koskevia erityissopimuksia kuluttajien kanssa tehneille saksalaisille maakaasuntoimittajayrityksille ei voida määrittää yksinomaan unionin tuomioistuimen nyt käsiteltävässä asiassa esittämän unionin oikeuden tulkinnan perusteella (ks. analogisesti asia C-524/04, Test Claimants in the Thin Cap Group Litigation, tuomio 13.3.2007, Kok., s. I-2107, 131 kohta).

62 Tämän vuoksi on todettava, että tämän tuomion 59 kohdassa mainitussa oikeuskäytännössä tarkoitettua vakavien vaikeuksien uhkaa, jonka perusteella tämän tuomion ajallisia vaikutuksia voitaisiin rajoittaa, ei voida pitää toteen näytettynä.

63 Koska tämän tuomion 59 kohdassa tarkoitettu toinen edellytys ei täyty, asianomaisten vilpittömän mielen edellytyksen täyttymistä ei ole tarpeen tutkia.

64 Edellä esitetystä seuraa, ettei tämän tuomion ajallisia vaikutuksia ole rajoitettava.

Oikeudenkäyntikulut

65 Pääasian asianosaisten osalta asian käsittely unionin tuomioistuimessa on välivaihe kansallisessa tuomioistuimessa vireillä olevan asian käsittelyssä, minkä vuoksi kansallisen tuomioistuimen asiana on päättää oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta. Oikeudenkäyntikuluja, jotka ovat aiheutuneet muille kuin näille asianosaisille huomautusten esittämisestä unionin tuomioistuimelle, ei voida määrätä korvattaviksi.

Näillä perusteilla unionin tuomioistuin (ensimmäinen jaosto) on ratkaissut asian seuraavasti:

1) **Kuluttajasopimusten kohtuuttomista ehdoista 5.4.1993 annetun neuvoston direktiivin 93/13/ETY 1 artiklan 2 kohtaa on tulkittava siten, että kyseistä direktiiviä sovelletaan elinkeinonharjoittajan ja kuluttajan välisiin sopimuksiin sisältyviin sellaisiin yleisten ehtojen lausekkeisiin, joissa toistetaan toiseen sopimustyyppiin sovellettava kansallisen oikeuden säännös ja jotka eivät kuulu kyseisen kansallisen sääntelyn alaan.**

2) **Direktiivin 93/13 3 ja 5 artiklaa, luettuna yhdessä maakaasun sisämarkkinoita koskevista yhteisistä säännöistä ja direktiivin 98/30/EY kumoamisesta 26.6.2003 annetun Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin 2003/55/EY 3 artiklan 3 kohdan kanssa, on tulkittava siten, että arvioitaessa sitä, täyttääkö vakiosopimusehto, jolla kaasuntoimittajayritys varaa itselleen oikeuden muuttaa yksipuolisesti kaasun toimituksesta perittävää hintaa, näissä säännöksissä asetetut lojaliteettiperiaatteen mukaiset sekä tasapainon ja avoimuuden vaatimukset, on olennaisen tärkeää**

— **se, ilmoitetaanko sopimuksessa avoimesti hinnan muuttamisen peruste ja tapa siten, että kuluttajalla on mahdollisuus selkeiden ja ymmärrettävien perusteiden nojalla ennakoida hinnan mahdollisia muutoksia. Tietojen antamatta jättämistä tästä ennen sopimuksen tekemistä ei lähtökohtaisesti voida korjata pelkästään sillä, että kuluttajat saavat sopimuksen täytäntöönpanon kuluessa tiedon hinnan muuttamisesta kohtuullisessa ajassa etukäteen ja heidän oikeudestaan irtisanoa sopimus, jos he eivät halua hyväksyä tätä muutosta, ja**

— **se, voidaanko kuluttajalle myönnettyä mahdollisuutta irtisanoa sopimus todella käyttää konkreettisissa olosuhteissa.**

Ennakkoratkaisua pyytäneen tuomioistuimen asiana on arvioida tätä pääasian kaikkien olosuhteiden suhteen, mukaan lukien kaikki kulutussopimusten yleisiin ehtoihin sisältyvät lausekkeet, joihin riidanalainen lauseke kuuluu.

Allekirjoitukset